

Boka Kotorska, Bar i Ulcinj u kiparskom ratu (1570 - 1573)

Nema sumnje da je najistaknutiji događaj kiparskog rata bio pomorska bitka kod Lepanta 7. oktobra 1571. godine. I zato nije neobično da se, povodom jubileja te pobjede, najviše govorilo o njoj. Ta bitka je za našu temu još i od posebnog interesa jer su neposredni učesnici bili jedna kotorska, a vjerovatno i jedna ulcinjska galiija, zatim 15 Peraštana su učestvovali u svojstvu čuvara admiralskog barjaka, a jedan Peraštanin je bio pilot na lađi glavnog komandanta savezničkog brodograditelja. Ali ipak sama ova pobjeda, makoliko bila velika po svojim razmjerama, a neobična po izuzetno malenim diplomatsko-političkim koristima pobjedioca, ne smije da jedino ona privuče svu našu pažnju. Naprotiv, ta bitka je, u stvari, ipak samo jedan markantan detalj u mnogo širem i izuzetno dramatičnom okviru višegodišnjeg ratnog stanja, koje treba promatrati u cjelini. Iznad svega treba iznijeti opširnije neke nepoznate ili manje poznate, a često i tragične neprilike, kojima su bili izloženi Boka, Bar i Ulcinj. Ova dva grada su tada i pali u turske ruke, a skoro su bili izgubljeni Budva i Perast. Čak bi se moglo tvrditi, bez nekog većeg rizika, da doba kiparskog rata i njegove posljedice, predstavljaju najteži period inače tako teške istorije ovih krajeva, jer su se na leđa stanovništva istovremeno sručile višestruke nevolje različitog karaktera. Nije se samo radilo o bliskoj turskoj opasnosti, koja je pritiskivala utvrđene gradove i sela, nego i o nezapamćenom samovoljnom haranju četa stranih, naročito francuskih, plaćenika u mletačkoj vojsci i pojačanim pritisku piraterije. Tome se pridružila oštra epidemija kuge u Kotoru i okolici, tokom čitave prve polovine 1572. godine, sa visokom smrtnošću (3500 mrtvih), pojačane staleške borbe u gradovima, glad i niz od 12 potresa, od kojih su dva, prema svjedočenju kotorskog vanrednog providura Zaccarije Salamona, bila jače snage. Jednom rječju, sjedinilo se sve ono što se oduvijek smatralo najtežim bičevima života: kuga, glad, rat i potres.

Mogućnost da se potpunije i sigurnije govori o epohi kiparskog rata, pružena je objavljivanjem opširnih mletačkih uputstava i izvještaja iz ovog vremena, sačuvanih u Državnom arhivu u Veneciji.¹⁾

Promatrajući diplomatsku i političku situaciju oko 1570. treba prije svega imati na umu da je kiparski rat bio od strane turske carevine nametnut Mletačkoj Republici. Ona je u XVI st., već oslabljena, izbjegavala sve veće oružane konfrontacije. Kako je to primijetio italijanski historičar R. Cessi, tada je bio sazrio jedan obrnut proces. Venecija je bila dobro iskoristila kada je u doba krstaša oružani zapad kretao put istoka. Sada je bila nemoćna da zadrži snažni istočni val koji se kretao prema zapadu.²⁾ I to ne samo iz razloga što je baš 1569. izgorelo brodogradilište Venecije, nego što se u toj zemlji i inače odvijao lagani, ali sigurni proces dekadencije. Svakako, stalni oružani uspon Osmanlija i osjećaj vlastite snage i prevlasti na kopnu i moru prirodno je gonio Turke da ne prezaju ni od čega i da slobodno pljačkaju i napadaju posjede Republike posvuda, pa i na Jadranu. Uzalud su bile stalno u toku male diplomatske igre, podmićivanja i tzv. »manzarie«. Najzad je došlo i do davanja neprihvatljivog ultimatumu u proljeće 1570. da im se preda Kipar. Republika, iako tada sasvim usamljena, čvrsto odbija takvu ponudu. Ali osim ponosa i vjere u pobjedu, stvarna politička i vojna situacija nije bila samo teška, nego skoro i bezizlazna. Republika sama bila je neuporedivo slabija od Turaka i na moru i na kopnu, a sporovi sa ostalim kršćanskim silama bili su veoma teško premostivi. Jedino je jedan čvrsti savez tadašnjih velikih sila, uz naročito neophodnu saradnju moćne Španije, mogao da se opre Osmanlijama. Ali Španija, otkada je poslije Cateau-Cambresija 1559. u svom prodoru na Apeninski poluotok dobila veliki posjed od Napulja do Milana, donoseći još i svoj apsolutistički režim, postaje prirodni neprijatelj Mletačke Republike, te jedine sile u nacionalno razbijenoj Italiji. A velika moralna, a tada nešto i vojno-politička sila Svete stolice bila je u trajnoj političkoj napetosti prema Veneciji, koja nikako nije htjela da prihvati bulu pape Pija V (In coena Domini, 1569), prema kojoj bi i crkvena lica trebala da budu izuzeta od građanskog sudstva i državnog poreskog sistema. Koristeći tu tešku neslogu kršćanskih država, Turci su la-

¹⁾ Grga Novak, Mletačka uputstva i izvještaji, sv. IV, JAZU, Zagreb 1964.

Najveći broj podataka koristimo slobodno povezujući zvanične izvještaje iz citirane građe. Naš tekst je, dozvolom redakcije za istoriju Crne Gore, najvećim dijelom rađen na osnovu šireg rukopisa pripremljenog za III knjigu te istorije. Iz tog razloga, u načinu obrade izvora za potrebe te publikacije, nije posebno za svaki detalj navedena stranica izvora. — Treba dodati da je ova opširna izvorna građa mletačkog arhiva o Boki, Baru i Ulcinju djelimično korišćena i ranije. Naročito vidjeti: Gligor Stanojević, Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka, Beograd 1970, i tamo navedena autorova ranija djela.

²⁾ Roberto Cessi, Storia della Repubblica di Venezia, II, Milano-Messina 1968, str. 127. Dobro Cessijeve sintetičke stavove o Mletačkoj Republici i opštoj istorijskoj situaciji u Evropi, koristili smo na više mjesta.

gano i dalje prodirali na kontinent i u Sredozemlje. Upravo zapajnuje kako su netrpeljivi, grubi i nepovjerljivi odnosi tada vladali među evropskim kršćanskim silama, istina bazirani na sasvim realnim negativnim uspomenama jednih na druge, u vezi raznih istorijskih događaja. Zato je trebalo dosta dugo vremena dok se našao makar donekle zajednički jezik. Jer sami apeli Mlečana upućeni francuskom kralju, caru Maksimilijanu, ruskom caru i persijskom vladaru, nisu imali odjeka. Međutim inicijativa pape Pija V, pred sve većim turskim provokacijama, dobijala je sve više na težini. Naročito Španija nije mogla preboliti tursko osvajanje Tunisa (1569), ranije pod protektoratom Filipa II, iako je do tog opet došlo za osvetu na španske progone muslimanskih Mavara u Granadi. Svakako u augustu 1570, ako ne još do pravog saveza, ipak dolazi do načelnog sporazuma između Mletaka, Španije i pape. Tada je cilj bio još sasvim uzak: kako pomoći Kipru i Nikoziji, baš tada pod opsadom. Ali atmosfera je ostala puna nepovjerenja, a aveti ranije neuspješne saradnje ispunjavali su pregovarače. Teškoće i sujetne osjetljivosti naročito su dolazile do izražaja kod pitanja izbora glavnokomandujućeg: da li će to biti istaknuti admiral, porijeklom iz Genove, ali u službi Španije, Gian-Andrea Doria (Đan-Adrea Dorijs), Mlečanin Gieronimo Zane (Đeronimo Zane), ili papski komandant Marcantonio Colonna (Markantonio Kolona)? Dok se tako besplodno natezalo oko prvenstva, Nikozija na Kipru je kapitulirala i čitav niz manjih naselja, a Famagosta je već bila u opsadi. Pa i koncepcije šefova flota šta da se radi, duboko su se razlikovale. Da li ploviti za Kipar, Dardanele, Negropont ili Carigrad? I zbog toga je sjedinjena flota ne samo ostajala neaktivna, nego se desilo da je čak i španski komandant Doria napustio svoje kolege i vratio se sa španskim dijelom flote u Mesinu. Izgledalo je da je duh jedinstva uništen. A i razgovori u Rimu o podjeli eventualnih koristi i šteta, nisu se okončali uspješno.

Pa ipak je zajednička golema opasnost i izuzetna okrutnost turskih pobjednika kod osvajanja Nikozije i Famagoste, morala zabrinuti i pokrenuti i same vrhove, naročito Pija V, kralja Filipa II i mletački senat, da se i dalje uporno traže kompromisi. Čak je došlo i do smjenjivanja komandanata koji su izgledali previše kruti. Tako je Venecija smijenila Zana i postavila starog i uglednog Sebastiana Veniera, dok je Španija za glavnog komandanta kandidirala vanbračnog sina Karla V i polubrata Filipa II, Don Juana od Austrije (Don Huana od Austrije). To je bilo prihvaćeno, iako je ipak zajednički ratni savjet trebao da odobrava odluke. Najzad 25. maja 1571. zvanično je potpisana Sveta Liga sa trajnim defanzivnim i ofanzivnim ciljevima.

Kod ovakve ozbiljne krizne situacije zadugo osamljenih i slabih Mletaka i ovako mučnih faza da se dođe do jedinstva, moglo bi se opravdano pretpostaviti da su i zvanične akcije Republike bile stalno oprezne i zaplašene. To međutim nije bio slučaj. Naprotiv, sreće se

niz iznenađujućih inicijativa i neočekivane ratne euforije. Tako je odmah sredinom marta 1570, dakle još prije turskog izazova u vezi sa predajom Kipra, Venecija proglasila ratno stanje, iako su tada još bila veoma daleko saveznička suočavanja. Ali što je za nas od posebnog značaja, te ratoborne, a podosta i avanturističke akcije, zahvatile su baš područje Boke, Bara i Ulcinja. Jedino se, kako ćemo vidjeti, kotorski vanredni providur Bernardo Contarini (Kontarini) trudio da koči prenaple akcije i širi oprez.

U Boki se, još prije nego što su otpočela ratna stanja, mijenjala lagano ona ranija slika sređenih mletačko-turskih odnosa. Otpočelo se sa turskim zahtjevima da im se predaju Perast i Paštrovići, a nastavilo se zadržavanjem četvorice građana, koji su pred početak rata donijeli uobičajene poklone sandžaku u Herceg-Novu. Čak su ti pokloni bili i povećani, jer se posebno htjela počastiti ličnost sina Mehmed-paše, otada na položaju sandžaka. Međutim, pored poklona zadržani su i sami članovi delegacije. Tako se već posvuda govorilo o kršenju mira i jasnim indicijama rata. Čak ni podsjećanje na infamiju nije pomoglo, jer se delegacija vratila u Kotor tek kada je otpočeo rat.

Kotorski providur Kontarini ipak je imao nešto vremena da preduzme čitav niz koraka za vojno obezbjeđenje posjeda. Najprije je dobro organizirao složenu špijunsku mrežu, koja je veoma uspješno djelovala, tako da je providur bio precizno obaviješten o kretanjima i pripremama napada. Izvršena su i izvjesna povlačenja sa sela u Budvu i Kotor. I zaista tamo gdje su bile vojne formacije, gradovi nisu stradali, dok su sela gorjela. Zatim su tvrđava u Spiču i Ratac kod Bara opremljeni municijom. Posebna je pažnja posvećena kotorskoj tvrđavi i svim glavnim djelovima zidina. Ali i pored toga, kada je Senat proglasio ratno stanje (18. III 1571), Kontarini je bio protiv svih ofanzivnih akcija, znajući da gradovi nisu dovoljno spremni. U takvom opreznom stavu providur je ostao usamljen. Izgleda da je jedno ratoborno jezgro bilo baš i u Kotoru među plemstvom. Agitiralo se i djelovalo, ali akcije nisu bile usklađene. Kontariniju je izgledalo kao da se radi o nekom konkurentskom takmičenju ko će više postići. U Budvi je sam potestat krenuo sa vojskom na Grbalj i Pobore. Grbljani su odgovorili da su se oni već potčinili providuru u Kotoru. I ulcinjski knez je bio preduzeo ambiciozni plan o osvajanju Skadra, ali ga se na intervenciju kotorskog providura odrekao, dok je potestat Bara ostao veoma uporan i počeo osvajati okolna sela. Bio se oslonio na nekog povjerenika Mustafa-bega, koji mu je obećavao usluge oko osvajanja Skadra, ali je s druge strane sve to dostavljao skadarskom sandžak-begu i Porti. A turske vlasti su jedva čekale da se javi neki povod pa da mogu napasti i domoći se tih gradova.

I pored veoma argumentovane skepse kotorskog providura i relativno kritičkog stanja mletačkih gradova-tvrđava, ni centralne

vlasti u Veneciji nisu bile sklone jedino pasivnoj odbrani ranije stečenih pozicija. Naprotiv, ako ne veliku vojsku, Venecija je upućivala i posebne kondotijere, koji su trebali da organizuju i pokrenu nove i šire akcije prema Albaniji, a naročito u primorskim gradovima. Bilo ih je ukupno četiri, od kojih dvojica posebno biranih da i svojim imenom i porijeklom djeluju na maštu i ratnu gotovost sredine u koju dolaze. Prvi je bio Vlatko Kosača. Njega je uputilo Vijeće desetorice na hercegovačko područje, računajući na politički efekat uglednog prezimena, sa nekoliko kapetana i odabranih »plaćenika van četa« (tzv. »lanzespezate«), sa dobošima i malo oružja. On je sobom donio široka ovlašćenja i naloge upućene mletačkim vlastima na moru i kopnu da ga potpomognu u svemu što mu zatreba. Ali kotorski providur je smatrao da se sa svojim oskudnim ljudstvom i naoružanjem nema čega odreći, bez najveće opasnosti po sam grad. A ni seljaci iz okoline, ni Peraštani, ni vozači na galijama isto ga nisu mogli pomoći, tim prije što je došlo do zaraze među vojskom. Pred takvom situacijom Kosača je morao odustati.

Ali Veneciji se žurilo. Za njim je odmah upućen Franjo Dukadini, sa 80 vojnika, određen za akciju po Albaniji. On je odmah uvidio da nema dovoljno snage za uspješno djelovanje, pa je, konsultujući se sa Kosačom, odlučio da se obadvojica zajedno vrata u Veneciju i izlože pravu situaciju pred Senatom. Međutim, nepokolebana želja Venecije da se što hitnije djeluje, dovela je i trećeg kondotijera Giacoma Malatestu (Đakoma Malatestu), sada ipak sa nešto većim snagama od 2500 vojnika i veoma ambicioznim planom. Malatesta je odmah konferirao sa svim krupnim ličnostima na terenu Salamonom, Šurijanom i Kontarinijem, a istovremeno se upoznao sa knezom Ulcinja kav. Brutijem i predstavnicima glavnih naselja oko Bojane. Poslije svega toga njegov je utisak bio sasvim pozitivan, pa mu je dato još 200 vojnika, konjice, oružja, municije i galije, i to sve odabrano kako se najbolje moglo. Ali ta široko i naizgled ozbiljno zamišljena akcija sasvim je naglo i neočekivano propala sa nestankom njegovog glavnog pokretača, i to pod veoma neobičnim okolnostima. Malatesta je, naime, bio odlučio da dvije do tri večeri prije polaska na put opljačka i popali Orahovac, tada pod turskom vlašću. Međutim, tu je naišao na zasjedu, pa je i zarobljen »uz mnogo gubitaka njegove vojske«. Koterski predstavnik je u jednom kasnijem govoru pred sindicima 1576. taj događaj ocijenio kao gest »veoma nebržišljiv i sa malo kriterija«, kada je Malatesta dozvolio da ga uhvate »bosonogi seljaci i da ga kamenjem i bez oružja osakate«. Kako se u tom trenutku nije našao nasljednik za ostvarenje preduzetih planova, Malatestina vojska je podijeljena Ulcinju, Baru i Koturu.

Na kraju je stigao i četvrti mletački kondotijer konte Sarra Martinengo sa 600 vojnika Francuza. Samo tada je već bio kraj mletačkih vojnih inicijativa, jer je Ahmed-paša iz Anadolije sa Begler-

-bejom iz Grčke ušao u Albaniju, a Martinengo je samo mogao da pokuša organizaciju otpora premoćnoj vojsci. Ostao je u lošoj uspomeni jer je predao Ulcinj, loše vodio vojnu okciju na Herceg-Novi, a naročito s toga što je njegova francuska plaćenička vojska pričinila upravo neocjenjivih šteta po Kotoru i okolini. Tako se tvrdilo da iako u grad Kotor nije nikada ušla turska vojska, on ipak, po zvaničnom mišljenju vlasti, nije nikako manje stradao od tih francuskih plaćenika konta Martinenga. Vojnici su dan za danom nasilno ulazili u kuće, koje su bile zaključane, i bez gospodara pomrlih od kuge, odnoseći sve ono što je bilo najbolje. A tokom vremena uništili su sve stanove koji su im bili dodijeljeni, paleći čak i podove i grede. Ti vojnici, prema jednoj kasnijoj izjavi Kotorana iz 1576. nisu pričinili manje štete od potresa, koji je inače bio oštetiio najveći i najbolji dio grada. Tako je Kotor, jedan od »najnaprednijih gradova na obali, postao najoštećeniji i najopustošeniji«.

Svi ti neuspjesi u megalomanskim pokušajima ofanzivnih akcija izgleda, pored ostalog, da su sasvim oslabili i dezorjentirali normalni defanzivni otpor Ulcinja i Bara. Ti gradovi su brzo i nedostojno predati bez ikakvog otpora. U stvari velika turska flota, prije nego što će se ujediniti kod Lepanta, vrši diverzije i napade u raznim pravcima. U Jadran su u julu ušle galije Perhat-paše, pa je najprije napadnut Ulcinj. Za pad Ulcinja krajem jula 1571. god., dubrovački diplomata Franjo Gundulić daje dvije verzije.³⁾ Prva, da je komandant Martinengo bio ranjen četvrtog dana opsade padom jednog kamena sa bedema, pa su oficiri sami donijeli odluku o predaji grada zbog nestašice municije, a druga, da je sam komandant predlagao da se bježi iz istoga spomenutog razloga, ali je ipak bilo izvjesnog otpora. Svakako, uslov je predaje bio da vojska slobodno izađe iz grada sa oružjem i zastavama i da se sa četiri »marcilijane« preveze u Dubrovnik. Neki seljaci iz tog kraja su, međutim, izjavili da je do predaje došlo iz straha i da je municije bilo dovoljno. A to je svakako tačno, jer je poznato da se iz Kotora prevažala municija. Ali bitno za razumijevanje gubitka grada je da su ga branili plaćenici, a da je građanstvo bilo duboko razjedinjeno sukobima plemića i pučana.

Što se tiče Bara, stvar nije išla bolje. Ahmet-paša sa kopnenim jedinicama, a Perhat-paša⁴⁾ sa mornaricom stiže pod grad 31. jula 1571. Grad je isto nedavno bio dobio pomoć iz Kotora u ljudstvu, municiji i namirnicama, pa je imao objektivnih uslova da pruži otpor. Ali izgleda da je glavni cilj posade bio da izvuče živu glavu, uz izvjesne formalne privide tzv. časne kapitulacije. Istina, u Historij-

³⁾ Jovan Radonić, Dubrovačka akta i povelje, II/2, Beograd 1938, str. 272-274 i 274-281.

⁴⁾ Perhat Mehmed paša, vrlo ugledan drugi vezir na Porti, bio je u turskoj armadi najstariji stratezijski savjetnik. Radovan Samardžić, Mehmed Sokolović, SKZ, Beograd 1971, str. 349. U upotrebi su razne transkripcije tog turskog imena: Pertat, Perhat, Ferhat. I na memorijalnoj savremenoj ploči pred katedralom u Kotoru stoji Pertat.

skom arhivu u Dubrovniku sačuvani su podaci o sjednici gradskog vijeća, na kojoj je načelnik i kapetan grada Aleksandar Donati pred predstavnicima grada, plemstva i vojske saslušao u osnovi ipak pozitivan izvještaj mletačkog zapovjednika posade G. Vidaccionija (Đ. Vidačonija) o situaciji u gradu. Tada je rečeno da je grad, bez svake sumnje, slab za odbranu, ali će se ipak braniti, a vojska ako treba i život položiti. Međutim, iz drugih izvora proizlazi da je, slično Ulcinju, u isto ovo vrijeme hrabrih stavova, upućena Perhat-paši tajna ponuda Vidačonijeva o predaji, uz uslov da sa posadom i razvijenim barjakom izađe iz grada, ukrca se u brodove i prebaci u Dubrovnik. To je prihvaćeno pa je jedne nedjelje, početkom augusta 1571. god., bez znanja građana, mletačka posada izašla iz grada, a turska misla. Po tom izvoru, pred narodom koji je bio u katedrali na svečanoj ušli, turski vojnici su dograbili nadbiskupa Ivana Bruni sa oltara i, kako se tada bio pronio glas, u punom ornatu ga objesili pred crkvom. Pored nadbiskupa, čija se krivica sastojala u tome što je podržavao narod da se bori, još je stradalo mnogo drugih građana, a neki su se i poturčili.⁵⁾ Brzom padu Bara, kao i Ulcinja, svakako su bitno doprinijeli izuzetno nezdravi odnosi između aristokracije i građana.

I tvrđava Spič se isto tako predala po primjeru Bara.

Budva se, poslije pada Ulcinja i Bara, nije mogla održati. Jednostavno je napuštena od vojne posade i stanovništva, a turska flota je oštetila tvrđavu. Međutim Turci nisu ušli u grad, tako da je mletački posjed poslije opet obnovljen.

Na red je sada došao Kotor, jer nije bila uspjela jedna ranije pripremljena izdaja. Resul-aga, dizdar Herceg-Novoga, bio je, naime, stupio u vezu sa mletačkim kapetanom čete od 80 vojnika Cecilia-nom Trogljano (Čečilijanom Troljano), obećavajući mu položaj sandžaka, sa odgovarajućom novčanom nagradom. Troljano je odre-

⁵⁾ Dr Frano Kesterčanek, Pad grada Bara u turske ruke 1571. godine, Istorijski zapisi, 1960/3, str. 565-572. Navedeni podatak o smrti nadbiskupa Bruni, nije tačan prema izvorima rimske Kongregacije za širenje vjere. Bruni nije bio obješen nego poslat na galiju kao veslač »pa je tako onde završio svoj mučenički život«. Jovan Radonić, Rimska kurija i južnoslovenske zemlje, Beograd 1950, str. 289. To je znao i nadbiskup Andrija Zmajević, pa je u svom poznatom Ljetopisu crkvnom bio još precizniji navodeći da je Bruni poginuo u Lepantskoj bici: »a Ivana Bruni Arhibiskupa Barskoga za suxgnia uzdarxa i u varizi na uselo stavi s'ostaliam koj se gniegou neuierri biehu predali... V recenom boiu poginu neuognli Arkibiskup Barra Bruni receni na veslu suxagn«. Pun naslov Ljetopisa glasi: »Darxava sveta slavna i kreposna car-kovnoga lijetopisa trudom Andrie Zmaievichia Perascanina filosofie nauciteglia i bogoslovca gniegda opatta perascokoga sada arkibiskupa barskoga u Budvi s pristoglia apostolskoga namiesnika kragliestva Servie nacelnika narodu slovinskomu otvorena a skupscinni od rasplodegnia vierre poklognena god. MDCLXXV (Original rukopisa u Arheološkom muzeju u Splitu), str. 863, 865.

I Visković, vjerovatno po tradiciji, iznosi detalj da je Bruni ubijen nehotično od strane kršćana, poslije zarobljavanja galije na kojoj je veslao, jer se »pretpostavljalo da je Turčin po odjeći i po obrijanoj glavi«. Francesco conte Viscovich, Storia di Perasto, Trieste 1898, str. 256.

đenog jutra trebalo da dade ugovoreni znak za akciju, a vojska iz Herceg-Novoga bila je pristigla i kopnom i morem. Ali providur Kontarini je imao i svoju kontrašpijunažu i izdajnik je na vrijeme spriječen i kažnjen smrću. Turska flota je ušla u Bokokotorski zaliv i od 10. do 17. VIII 1571. držala ga u opsadi. Na čelu flote nalazio se i ovdje Perhat-paša, koji je poslao mletačkog kapetana Augustina Barbatija, zarobljenog u Baru, da od providura zatraži predaju grada, zaprijetivši pašinom svirepošću. Ovdje je odgovor bio čvrst i negativan. Prema izvještaju Gundulića, iz Kotora je odgovoreno da su u stanju da odbrane svoju kuću ne samo od snaga Perhat-paše, nego i od cjelokupne sile turske, a ukoliko se čauš, koji je donio poruku, ne skloni ispred grada, i na njega će se otvoriti vatra arkibuzama. Bez akcija i daljih poruka, poslije čitave nedjelje dana boravka, flota je 18. VIII napustila Zaliv, a zatim i kopneni dio opsadne vojske. Ovo je, poslije 1539. drugi put da su moćno gradsko utvrđenje i čvrsto organizovani otpor pokolebali napadače. Grad se zaista bio pripremio za borbu, kolikogod je to bilo moguće sa nedovoljno vojske. U luci su, nedaleko obale u lančanom nizu bili potopljeni razni trupovi brodova. Očekivalo se da se flota nasuče i tako postane laka meta braniocima. U napadu je učestvovalo 50 brodova, a Perhat-paša se, prema tekstu jedne savremene ploče na fasadi katedrale Sv. Tripuna u Kotoru, »nadao da će se strahom pred njihovom silom skršiti srca branitelja«. Zaista, pomaganjem Bara, Ulcinja i Budve hranom, oružjem i vojskom, odbrambena snaga Kotora je bila jako smanjena. Kontarini se zapravo nadao u pomoć mletačke flote. Poslije pada Ulcinja i Bara i napuštanjem Budve, čvrsti otpor Kotora je još više dobio u istorijskoj dimenziji odbrane ove značajne strateške pozicije. Inače same vojne snage su u kotorskoj tvrđavi na početku rata bile izuzetno male, naime svega 100 vojnika i 300 građana sposobnih za vojsku, plemića, pučana i zanatlija. Seljaka je iz okoline bilo 220, ali su oni morali biti na zemlji, dok je od 500 Peraštana u gradu bilo svega 70. Među vojskom dovezenom za odbranu Zaliva već se bila pojavila kuga.

Što se tiče međunarodne situacije pred samom bitkom kod Lepanta, kako se vidi i iz primjera sa našeg užeg područja, Turci su krenuli u ofanzivu sa mora sa ozbiljnim uspjesima, dok su saveznici još uvijek žučno i besplodno raspravljali. Proteklo izgubljeno vrijeme svakako se više nije moglo naknaditi. Ni Kipar se više nije mogao spašavati. Turci su već plovili prema Kandiji (Kritu), Moreji (Peloponezu) i na jonske baze, da bi spriječili koncentraciju savezničke flote. Do te koncentracije je ipak došlo u Mesini i tu su se ukrcali mnogi naoružani plemići Evrope. Kako je poznato među borcima nalazio se i Servantes. Međutim, iako su došli na scenu novi komandanti, raspre nisu jenjavale. Mladi i ponosni don Huan i stari i iskusni Venier nisu lako nalazili zajednički jezik, dok je Kolona držao ravnotežu. Turci su se sklonili u sigurni rukav Korinskog zaliva. Početkom oktobra flota Lige plovi prema susjednom zalivu Patrai i 6. X

sidri se kod Oksije. Još jednom se postavlja sporno pitanje: da li ići na veliku bitku u zalivu Lepanta (Navraktos), ili krenuti u oprezne akcije na Jadrano. Pobijedila je uporna mletačka teza da se odmah prihvati bitka. Flota Lige brojala je, prema ugovoru Sv. Lige, 210 galija i to 112 mletačkih (106 galija i 6 galeaca), 86 španskih i 12 papskih. Sudeći po jednom don Huanovom pismu poslije bitke, izgleda da je stvarno bilo 208 galija.⁶⁾ Flota se rasporedila u širokoj frontalnoj liniji, na ulazu Zaliva, ali u tri posebne grupe. Don Huanova komandna galija bila je u centru, zajedno sa Venierovim i Koloninim brodovima. Desno krilo je držao Doria, a lijevo Barbarigo. Turska flota poslije kraćeg oklijevanja izlazi iz Korinskog zaliva s namjerom da probije savezničku liniju blokade. I ona je kod izlaza bila postavljena u frontalnoj liniji sa 222, ili po nekima isto 210 brodova, ali veoma lošom artiljerijom. U sredini je isto komandni brod Ali-paše, desno krilo sa aleksandrijskim galijama komanduje potkralj Egipta Šaulaka a lijevo sa alžirskim brodovljem Uludž-Alija. Poslije probijanja linije, Turci su namjeravali zaći neprijatelju iza leđa, ali to ne samo da im, zbog nepovoljnog vjetrova nije uspjelo, nego su se brodovi desnog krila i nasukali, a Uludž-Alija je, poslije sličnog neuspjeha, odmah odjedrio za Alžir, spasivši tako 30 brodova. Glavni dio bitke, poslije kraće uvodne artiljerijske vatre, sastojao se u sudaru brodova kljunovima, njihovom povezivanju i nemilosrdnoj borbi prsa u prsa. To je bio slučaj i sa samim komandnim brodovljem. Turski komandant Ali-paša gine u borbi sa don Huanovom galijom. Ishod bitke je, dakle, zavisio od neposrednih konfrontacija posada i sve je zavisilo od nepreglednog broja pojedinačnih krvavih hrvanja od preko 150 velikih brodova, što se donekle može naslutiti iz golemog platna u Duždevoj palači u Veneciji. U tom odlučujućem trenutku je bez sumnje učesnike Sv. Lige bilo zahvatilo veliko požrtvovanje i ratni zanos. Konačno su se zaboravili međusobni sukobi i računice. Kao i veoma često u drugim prilikama, od izuzetnog je značaja bilo što je turska vojska obezglavljena. Španci su prodrli na admiralski brod Ali-paše i nisu ubili samo komandanta, nego mu zarobili dva sina. To je izazvalo malodušnost u turskim redovima. Saveznici zarobljavaju 117 turskih brodova, dok je ostalo najvećim dijelom uništeno, a 25.000 ljudi poginulo. U cjelini, prema lapidarnoj ocjeni prof. F. Braudela (Brodela), kod Lepanta je pobijedila »upornost Mlečana, koji su prijetili da će se i sami boriti, volja pape i

⁶⁾ Jorjo Tadić, Španija i Dubrovnik u XVI veku, SKA, Beograd 1932, str. 97. sa obilnom literaturom u bilj. 1. Inače kod raznih autora cifre osciliraju. Tako npr. kod R. Samardžića 236 galija i 6 galeaca, 44000 mornara i veslača i oko 28000 vojnika (R. Samardžić, Mehmed Sokolović... n. d. str. 349). Quarti navodi 210 galija i galeaca, 1800 topova, 34000 vojnika, 12000 mornara i 43000 veslača. Inače on donosi i opširne tabele brodovlja i ratnog rasporeda. (Guido A. Quarti, La guerra contro il Turco a Cipro e a Lepanto 1570-1571, Venezia 1935). Ignjatije Zloković, Bitka kod Lepanta, GPMK XIX/1971, str. 53 koristi Al. Bubnova, Vasilija Popovića i F. Viskovića.

elan don Huana, koji se nije kolebao da prekorači vrlo uske instrukcije koje mu je dao Filip II«.7)

Iako su mu doprinijeli, slavlje pobjede nisu dočekali ni Jeronim Bizanti, komandant (supracomes) galije »Sv. Tripun Kotorski«, a izgleda i Antonio Eudemonte, komandant galije Ulcinja. Oni su bili među onih 15 galija i 8000 savezničkih vojnika, koji su položili svoje živote za pobjedu kod Lepanta. Inače kotorska galija bila je na desnom krilu, 57. po redu,8) u sastavu admirala Barbariga, koji je i sam poginuo. Još je Mavro Orbin, svega 30 godina poslije Lepanta, u svom djelu »Regno degli Slavi« (1601) pisao o Bizantiju sa podatkom da je bio zaokružen sa 4 turske galije, ali i pored tako velikog nesrazmjera (od 7-8 prema 1), neprijatelji nisu mogli da se domognu broda dok je bio živ i jedan borac na galiji. I tradicija je stalno isticala herojsko držanje Kotorana. O tome je sačuvan i dokument glavnog mletačkog komandanta Veniera, koji je 26. XII 1571. potvrdio da je Bizanti bio ubijen sa većinom svoje posade, boreći se hrabro. Galija je bila potpuno opljačkana. Iako detalji nisu sačuvani, lako je pretpostaviti šta je značio omjer 4 broda na jedan, u morskoj bici gdje odstupanja i milosti nema.

Iz jednog drugog dokumenta vidi se da je brat kotorskog su-prakomesa Tripo dobio od mletačkog senata sumu od 600 dukata kao dugovanje državne kase za bratovljeve plate. Zanimljivo je za tadašnje prilike ono što Tripo Bizanti navodi u molbi. Njegov brat Jeronim, inače potomak stare plemićke kuće, održavao je galiju svojim novcem, pa je u tu svrhu čak i prodavao nekretnine. Tako su se Tripo i sestre našli poslije bratovljeve smrti u teškoj materijalnoj situaciji. Država je isplatila tu dugovanu sumu. Nisu sačuvana imena koje stotine Bokelja, koji su na galiji poginuli.9)

Još treba navesti podatke F. Viskovića, po kojima su 15 Peraštana, pod komandom Petra Đurišina, držali počasnu stražu na mletačkoj admiralskoj lađi S. Veniera kao čuvari zastava, pa su u tom svojstvu sedmorica poginuli. Po istom izvoru pilot na španskom brodu don Huana bio je Petar Stjepkov Marković iz Perasta i zato je, na-

7) Gl. Stanojević, Jugoslovenske zemlje... n. d. str. 82.

8) Po Đelčiću je 42. po redu (Storia documentata della Marinarezza Bocchese, Ragusa, str. 31), ali, po planu bitke u navedenom djelu Quartija, 57. po redu (»San Trifone con una città in mano...«). Što se tiče učestvovanja galije Ulcinja, pod komandom Antuna Eudemonte, i njenog mjesta u borbi, sve to ostaje nesigurno, jer nema brojnijih i sigurnijih potvrda u izvorima. Takav se podatak nalazi u XVI knjizi Pietra Giustiniana, Historia venetiana (str. 671), koji, nabrajajući poginule zapovjednike galija kod Lepanta, pored Bizantija izrično navodi »Antonio Eudemonte da Dulcigno«. Slavko Mijušković, Kotorska galija i njihovi zapovjednici, GPMK 1963/XI, str. 101.

9) Mavro Orbin, Kraljevstvo Slovena, Beograd 1968, str. 91; Giuseppe Gelcich, Storia... n. d., str. 32; I. Stjepčević i R. Kovijanić, Jeronim Bizanti, junak od Lepanta, GPMK 1955/III, str. 4; Sl. Mijušković, Kotorska galija... n. d., str. 107-108.

vodno, stekao pravo na znak sunca u obiteljskom grbu. Po Visko-
viću, Peraštani su za spomenuto učestvovanje i žrtvu u bici kod Le-
panta, tražili od Mletaka osvajanje Herceg-Novoga. U dokumentu od
11. IV 1572. god., Venier odaje puno priznanje Peraštanima i obe-
ćava za nagradu 47 kampa zemlje na obali Herceg-Novoga.¹⁰⁾

Poslije Lepanta, tokom 1572, Venecija nastavlja ofanzivne ak-
cije na području Boke, pa Vijeće desetorice naređuje osvajanje Her-
ceg-Novoga, pod komandom nama već poznatog konta Sara Marti-
nengo, sada sa titulom »generalnog guvernera«. Ali čim stvari od
samog početka nisu išle glatko, među komandantima je bilo sve ma-
nje sloge i sigurnosti u uspjeh akcije. Glavnom zapovjedniku flote
Venieru je naređeno da pomogne tu akciju sa 500 vojnika i 10 galijskih
ali on lično nije bio upućen u pravu situaciju tvrđave i turske posade
u Herceg-Novome.¹¹⁾ Martinengo i drugi kotorski providur Z. Sala-
mon, kako ćemo vidjeti, nisu uvijek imali ujednačene stavove. Po-
gotovo je stari i prvi kotorski providur Kontarini bio i ovoga puta
načelno protivan akciji, smatrajući da se zakasnilo i da su turske
snage dovoljno ojačale. Salomon je, istina, isto prihvaćao da bi vojni
pothvat nekoliko mjeseci ranije bio lakši, ali je i sada bio optimista
»ako se djeluje brzo i smjesta izvrši iskrcavanje«. I on je smatrao
da posade u tvrđavi ima svega 300, a pouzdao se u neke dobro oba-
viještene Novljane iz svoje vojske. Martinengo je, međutim, bio sa-
svim decizivan i uvjeren u dobar ishod, ali se tražilo iz Zadra još
500 vojnika i Uskoka, a izdan je nalog da svo brodovlje iz Dalmacije
dođe u Kotorski zaliv. Ali dok je kod planiranja sve išlo lako, Her-
ceg-Novu je odmah od početka dao žilavi otpor. Na galijske koje su
ušle u zaliv odmah je otvorena vatra, a jedan manji brod, gonjen
jakim vjetrom, približio se obali i bio napadnut od manjeg turskog
odreda. Desetak mletačkih vojnika koji su bili izašli na kopno je
pobijeno, a neki su se podavili u moru. U opasnosti su bili čak i sam
Martinengo i njegov brat, koji su htjeli priteći u pomoć.¹²⁾ Poslije
te epizode kao da je sigurnost u dobar ishod ovog pothvata znatno
opala, a stalno se strahovalo da se kuga ne proširi među trupama.¹³⁾

¹⁰⁾ Fr. Viscovich, Storia... n. d., str. 256, 261-2, 274 i 322.

¹¹⁾ »...A Curzola a li XI (11. V 1572) hebbi lettera di vostra Serenità per
il spedire il conte Sarra con fanti cinquemille et metter in ordine diece galee
per quella impresa... Dissi, che si ritrovassimo col Clarissimo Salomon, che
era pratico, et che haveva huomini instruti... trovati col Clarissimo Salomon,
dissi che non essendo io informato del sito et fortezza di Castelnouvo, mi ri-
portavo a lui«. Grga Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 75-76.

¹²⁾ G. Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 76; P. Šerović, Borbe s Tur-
cima oko Herceg-Novoga do njegovog konačnog oslobođenja g. 1637, GPMK
IV/1953, o ovoj činjenici navodi da se zapovjednik te lađe zvao Katrakani (vje-
rovatno Kastrakani, koji se inače spominje).

¹³⁾ »...a Catharo, a tuor homini, robe et cose che risognavano in una
cosi acerba pestilentia...«. G. Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 77.

Do iskrcavanja je došlo 28. maja. Martinengo je formirao tri čete, jednu je postavio na vrhu brda, drugu u sredini, a treću kod mora, a Venier ga je sa brodskom artiljerijom podržavao, rastjerujući tursku vojsku. To se desilo i sa jednom brojnom četom Turaka, skrivenom u šumi, i tada su mletački vojnici zauzeli neke brežuljke i uzvišenja. Vojska se približavala tvrđavi, na domak pušaka-arkibuza. Već 29. i 30. maja Martinengo traži povećanje vojske, ali ovo nije dolazilo, osim 280 vozača sa galijske. Venier je već počeo sve glasiti da sumnja u ishod akcije, podvlačeći da ne treba ni ljude ni ugled Republike izlagati opasnosti.¹⁴⁾ I Salomon počinje smatrati da je već dovoljno urađeno što je popaljeno predgrađe, a artiljeriju treba iskrcati jedino ako je sigurno da bi bilo moguće pružiti efikasan otpor u slučaju nekog kasnijeg turskog pritiska. Martinengo je ostao samouvjeren, smatrajući da su već izrađeni dobri rovovi, i da će grad pasti čak i kada ne bi dobio pomoć. Tražio je, međutim, 300 vojnika sa puškama-arkibuzama, 100 sa mačevima, a 200 sa kopljima i hebardama. Ovi su stvarno i došli iz Kotora sa pukovnikom Sorio. Ukupno je bilo prikupljeno 850 vojnika i više se nije moglo dobiti. Galijske su stvarno pošle po Dalmaciji da prikupljaju vojsku, ali je bilo sasvim neizvjesno da li će im to poći za rukom.¹⁵⁾ Sumnje i opomene u komandnom kadru su se samo povećavale. Ali Martinengo je i dalje ostao uporan i 1. juna 1572. galeoti su otpočeli iskrcavanje artiljerije. Venier je nerado davao artiljeriju sa brodova, naročito se plašeći pojačanja bolesti. Tokom 2. i 3. juna produžile su se čarke. Tada je stiglo još 800 vojnika pod komandom pukovnika Dalla Penne, ali on se izdvojio na jedno brdo, ne želeći da bude pod komandom Martinenga. Artiljerija se veoma nestručno prenosila, pa je dolazilo i do prevrtanja topova. A, što je najgore, moglo se utvrditi da su topnici, poslati iz Venecije inače veoma malo plaćeni, neznalice u svom poslu i da ih treba zamijeniti sa Venijerovim stručnjacima sa brodova.¹⁶⁾ Najzad, ni putevi za prevoz topova nisu bili dobro pripremljeni, pa je čak i robove trebalo ispravljati, jer nisu dovoljno štitili vojsku. Veća bitka se odigrala 6. juna iznad gradskog kaštela, prema brdu, gdje se nalazio pukovnik Sorio sa 230 vojnika. Pred jačim ne-

¹⁴⁾ »...non ponete tante genti in pericolo et la reputation di Sua Serenità...«. G. Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 77.

¹⁵⁾ Ovaj način prikupljanja vojske veoma je karakterističan: »Ben ho scritto et mandato galee per Dalmatia a levar fanti; ma il venir presto sta in fortuna«. Isto. — Prema lokalnom istoričaru dr Andriji Baloviću, pred Herceg-Novim je bilo 6000 mletačkih vojnika i to je približno, i na osnovu cjelokupne dokumentacije, sasvim prihvatljiv broj. Balović, međutim, kao uzrok neuspjeha ne navodi bolest, nego tursku pomoć koja je pristigla od Hasan-paše, dodajući da je ovaj gradió Vrbanj. F. Viscovich, Storia... n. d., str. 257.

¹⁶⁾ Venijer duhovito primjećuje da plata tih poslatih topnika od 10-12 dukata odgovara plati njegove dojlje i domaćice »per ignorantia delli bombardieri mandati da Venetia con 10-12 ducati al mese maredi (valjda: mercede) delle mie nene et massare...«, ili malo kasnije »non sapevano quello che fosse un canon...«. G. Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 78.

prijateljem, on se morao povlačiti, a imao je 39 mrtvih. Kada mu je pritekla pomoć stradali su znatno i Turci, a 24 glave su donijete Venijeru. Međutim, Turci su u velikom broju silazili sa broda i slobodno izlazili i ulazili u grad, bez obzira na opsadu. Tu je došao do izražaja stav Dalla Penne, koji nije htio da se potčini komandama Martinenga, tako da je Venijer morao intervenirati i prijetiti. Ali Venijer je i prema Martinengu bio veoma sumnjičav. Međutim, iste te noći je pukovnik Castracani (Kastrakani) javio da se među vojskom počela javljati bolest, koja se sve više širi, pa su u njegovim odredima »mnogi pomrli«, a više od hiljadu je bolesno«. Tako se turska vojska povećavala, a mletačka je opadala i u cjelini se osjećala depresija. Venijer je, sa privolom Martinenga, jedva dočekao da povuče svoje topove i topnike na brodove. Vojska se, protiv naređenja, počela ukravati u brodove bez odvajanja bolesnih i zdravih. Zatim je raspuštena vojska iz Kotora, a Venijer je na Stradiotima održao smotru i utvrdio brojno stanje od svega 3449 vojnika, pa je »vidjevši tako malo ljudstva«, odlučio da se akcija obustavi. Kraj opsade je, vjerovatno, bio 9. juna, a Venijer se još zadržao u Boki od 10-14. juna. Tokom borbi stradao je i Franjo Dukađin. Komentirajući to providur Kontarini iznosi mišljenje da je umjesto na Herceg-Novu, trebalo vojsku okrenuti na Albaniju, jer je, navodno, u tom trenutku to tražio narod.

O ovom pokušaju osvajanja Herceg-Novoga iz 1572. god. sačuvana je jedna savremena karta iz atlasa kartografa Camoccio ili Camozio (Kamočo, ili Kamocio).¹⁷⁾ Karta je veoma interesantna, iako nije precizna i usaglašena sa savremenom dokumentacijom o opsadi. Pred gradom su četiri broda sa veslima u moru. Samo jedna galija uplovljava sa razapetim jedrima, dok druge dvije pucaju iz topova na grad, a četvrti brod sa kotorske strane prilazi obali. Sam utvrđeni grad podijeljen je na tri dijela. Najniži, jugozapadni dio grada, pred samom morskom obalom, ima dvije kule (»Torioni in fortezza alla marina«) i 14 obilježenih zgrada. Donji dio grada je opet odvojen jednim novim dijelom zida (»Coltina muraglia nova«) od srednjeg dijela grada, sa velikom kulom na sredini zida. U srednjem i glavnom dijelu grada označen je trg (»Piazza«) i džamija (»Moschea«), a oko je veći broj zgrada. Najzad, gornji dio grada je kaštel (»Castello«) i to opet odvojen zidinama od srednjeg, sa nekoliko naznačenih zgrada. Uz zapadni dio zidina, koje su niže i bez kula, protiče odbrambeni vodeni pojas,¹⁸⁾ tako da se na karti vidi i jedan mali most, na mjestu

¹⁷⁾ »Isole famose, porti, fortezze e terre maritime sottoposte alla Ser. ima Sig.ria di Venezia, ad altri Principi Christiani et al Sig.or Turco, novamente poste in luce. In Venetia alla libreria del segno di S. Marco Camoccio«. Arhiv Hrvatske Zagreb, Grafička zbirka.

¹⁸⁾ Na to se, vjerovatno, odnosi detalj iz Venijerovog izvještaja u vezi topljenja 2-3 turska vojnika »...Turchi 2 o 3 da la furia se anegarno in una fiumara...«. G. Novak, Mletačka uputstva... n. d., str. 79.

gdje je dalje od grada označen put za Dubrovnik (»Strada di Ragusi«). Sa istočne strane ima četiri kule, a kod treće su obilježena gradska vrata koja vode za Kotor (»Porta che va verso Cattaro«). Nešto sjevernije iznad grada označena je kvadratna nova turska tvrđava (»Fortezza nova dei Turchi«) i put prema gradu (»Strada che va de la fortezza al castello«). Ispod te tvrđave je označena voda (»Fontana«) i, vjerovatno, vojna pekara (»Stua«). Na dva mjesta, sjeveroistočno i sjeverozapadno od nove turske tvrđave, kao i na tri mjesta kod istočnih zidina, označeni su utvrđeni logori kršćanskih vojnih jedinica (»Forte dei Christiani«). Sa zapadne strane dalje od grada označena su tri groblja, i to dva turska (»Sepolture dei Turchi«) i jedno jevrejsko (»Sepolture dei Hebrei«). Bliže zidinama označene su kuće i stabla naselja predgrađa koja su bila popaljena (»Borgi abrusiati«). Uz samu obalu nalazilo se brodogradilište za manje čamce (»Squero da barche«) i tu je ucrtano pet čamaca, a uz pet zgrada zabilježeno je da su to priobalna skladišta (»Magazeni lungo la marina«). Sa istočne strane u priobalnom pojasu nalazili su se vinogradi i vrtovi. U gornjem, desnom dijelu karte, među planinskim prijevojima (»Vallate«), nalazi se prazan raskošni okvir, gdje je trebao da dođe širi natpis o karti, a ispod njega je ucrtana borba manje grupe kršćanskih konjanika sa nešto brojnijom turskom pješadijom. Ispod toga je kod mora označen položaj kuda se brodovima dovažala artiljerija (»Di qui hano condotto le artellerie christiani«).

Kada već nije uspio napad na Herceg-Novi, mletačka flota je likvidirala tursku tvrđavicu Vrbanj (danas Kumbor), dobro opremljenu i na veoma opasnom položaju, gdje se Zaliv prema Verigama sužava. Osvajanje tvrđave su izveli 1572. mletački ratni brodovi, pod komandom generalnog providura Soranzo (Soranco), a u neposrednim borbama su se naročito isticali Peraštani sa Ivom Lukinom Mazarovićem, koji je i tom prilikom, po drugi put poslije Lepanta, sabljom ranjen po glavi. Tvrđava je tada tako temeljito porušena da joj se ni tragovi više nisu vidjeli.

Što se tiče Budve, koja je bila napuštena i oštećena topovima, providur Kontarini je odmah poslije završetka opsade Kotora odlučio da je ponovno naseli i utvrdi. Turci u nju nisu ušli, ali se čulo da namjeravaju porušiti utvrđenje. U grad je odmah upućena vojska, Budvani i Paštrovići, a utvrđenja prema kopnu su odmah popravljena. Tokom 1572-73. Budvani su uspjeli da poprave svoje kuće.

I Perast je izuzetno teško stradao u Kiparskom ratu, tako da su stanovnici morali iseliti iz svojih domova, koji su bili popaljeni i razrušeni. Pa kada su mletačke vlasti 1573. forsirali da se Peraštani vrate svojim kućama, oni su tada oklijevali, jer zbog siromaštva nisu bili u stanju da obnove mjesto. Stoga je za njih providur Salomon posebno tražio pomoć u materijalu (drvo i crijep), da inače Turci ne bi zauzeli tu dominantnu poziciju i tako važno naselje.

Kako je poznato, Lepantska bitka nije dovoljno iskorišćena ni-vojno ni politički, opet zbog loših odnosa među saveznicima. Na sa-vremenike je, zapravo, pad Famagoste i gubitak Kipra bez sumnje ostavio dublji utisak od pobjede kod Lepanta, iako to ne izgleda po velikom literarnom slavljenju pobjede. Suočena sa novom velikom turskom flotom, sagrađenom u izvanredno kratkom zimskom periodu, lišena istočne trgovine i posebno žitarica, a sa perspektivom sve teže nesloge među saveznicima poslije smrti pape Pija V, Mletačka Re-publika se odlučila na separatan i svakako nepovoljan mir sa Tur-škom. Taj mir od 7. marta 1573. potvrdio je gubitak Kipra, Ulcinja, Bara i drugih, manjih okupiranih područja i donio obavezu poveća-nih mletačkih tributa na 300.000 dukata za tri godine, ukoliko se želi sačuvati Krit, jonske i jadranske baze. Iстина ostale granice su ostale kao i prije rata, tako da su dobijeni natrag neki izgubljeni prigradski posjedi. Međunarodni ugled Venecije je mnogo pao, jer se ovaj mir smatrao među saveznicima kao izdajnički gest. Mletačka Republika je u najvećoj mjeri bila »izgubila rat« i teritorije, tako da je pogotovo za nju tačna Volterova misao da je izgledalo da su Turci dobili Lepantsku bitku. U političkom pogledu Republika je stekla neka iskustva, koja će biti od dalekosežnog značaja za naše područje. Izgubilo se, naime, povjerenje u vojnike-plaćenike, pa će se kasnije sve veća pažnja obraćati narodu koji živi na mletačkom posjedu, ili oko njega, i poticati formiranje domaćih vojnih jedinica, koje su i stvarno zainteresirane za ishod borbi.

Ako se pokuša rezimirati, Kiparski rat i njegove posljedice bili su porazni za područje Ulcinja, Bara i Boke, o čemu govore zvanični izvještaji. Situacija je 1573. u kotorskom gradskom području bila takva da je sve bilo popaljeno i opljačkano, stanovništvo teško raz-rijeđeno od kuge, a nije bilo koga da obrađuje zemlju. U to doba, prema zvaničnom providurovom izvještaju, Kotor nije mogao da ima prinosa sa zemlje za svoje izdržavanje niti za jedan mjesec, a veći prihodi su se mogli očekivati tek poslije mnogo vremena. Pored toga u gradu se nalazilo i mnogo naroda iz okolice. U jednom dokumentu se navodi: »Jadni vojnici i ostali prosjaci, Paštrovići, Budvani i Pe-raštani i seljaci zbog rata povučeni u grad, koji su umirali od gladi u lazaretu od one teške bolesti koja je bila tada«. A već spominjani mletački plaćenici, pošto su popalili stanove, sjekli maslinjake i dru-ge voćnjake, iskorijenjivali su vinograde da bi imali drva za vatru. Meso i drvo je moglo da se nabavi samo sa turskog teritorija, ali Turci nisu dozvoljavali trgovinu sa Kotorom. Fatalne posljedice gladi spriječio je komandant Jadrana Šurijan sa prebacivanjem pšenice iz Pulje. Stanovništvo je naglo opalo, a broj članova Velikog vijeća sma-njio se od 141 na 53, dakle skoro na trećinu.

Résumé

BOKA KOTORSKA, BAR ET ULCINJ DANS LA GUERRE DE CHYPRE (1570—1573)

Miloš MILOŠEVIĆ

D'après les nouvelles sources des archives de Venise et de la littérature, l'auteur présente une vue complète des événements de la période de la guerre de Chypre (1570—1573) dans les régions de Boka Kotorska, Bar et Ulcinj, reliant les événements locaux avec le cours plus vaste de la politique européenne.

Dans l'article sont exposés les détails de la chute d'Ulcinj et de Bar entre les mains des Turcs, en 1571, de la perte presque certaine de Budva et de Pérast, ainsi que du refus ferme à l'ultimatum de Pertev pacha de la part de Kotor.

Ensuite sont exposées de nombreuses initiatives de l'armée vénitienne par l'envoi de divers condottières qui, par leurs noms pompeux et, plus ou moins, avec des troupes et des armes, essayaient d'opérer sur le terrain même. Tels étaient Vlatko Kosača, Franjo Dukadin, Giacomo Malatesta et le comte Sarra Martinengo. Le point culminant de ces opérations actives des Vénitiens qui étaient d'abord entreprises de la part du podestat de Budva vers Grbalj et Pobore, du prince d'Ulcinj vers Scutari et du podestat de Bar vers les villages environnants, était la tentative de la conquête de Herceg-Novi, sous le commandement du comte Martinengo, à la fin de mai et au commencement de juin 1572. Une carte géographique contemporaine de Camocci est jointe à propos de cette entreprise militaire avec de diverses remarques inscrites sur la carte même.

L'auteur décrit surtout la bataille de Lépante, particulièrement au sujet de la participation des galères de Kotor et peut-être de celles d'Ulcinj ainsi que de Pérast, gardien du drapeau de guerre et pilote de la galère amirale.

Dans l'ensemble, ceci est peut-être la plus rude période de l'histoire de ces régions, car sur la dos des habitants se sont écroulées de nombreuses misères de caractère différent. Il n'était pas seulement question des proches dangers des Turcs dans l'oppression des villes fortes et des villages, mais de l'inoubliable et terrible pillage de la part des troupes étrangères, surtout françaises, mercenaires de l'armée vénitienne. Le tout était renforcé par la piraterie. A tous ces maux, il faut ajouter la terrible épidémie de peste dans le courant de la première moitié de 1572, avec la haute mortalité de 3500 personnes, les luttes des classes, plus fortes dans les villes, la famine et une suite de douze tremblements de terre dont deux étaient d'une grande force. En un mot s'est trouvé réuni ce qu'on considère toujours comme les plus grands fléaux de la vie: la peste, la famine, la guerre et les tremblements de terre.

Mletački napad na Herceg-Novi 1572. godine